

NAKKAŞ

yapılırdı. Ehl-i hıref mevâcib defterlerinden nakkaşların bir kısmının Acem kökenli oldukları anlaşılmakta. Anadolu'dan gelen nakkaşların ise Rûmî nisbesiyle anıldığı görülmektedir (a.g.e., s. 3 vd.). Bunlar ayrıca nakkaşlar, şâkirdler, müteferrika nakkaşlar gibi kısımlara ayrılıyordu; başlarında da sernakkâşından başka kethüdâ, serbölük, ser-oda-i evvel, ser-oda-i sâni gibi grup yöneticileri bulunuyordu. Nakkaşlar kapıkulu halkı olduğundan aynı zamanda Ordu-yı Hümayun teşkilâtına bağlıydılar ve orduyla beraber sefere çıkar, görevlerini savaş sırasında da sürdürürlerdi. Nakkaşlara yevmiye üzerinden üç ayda bir maaş ödenir, maaş ve terakkileri maaş defterine yazılırdı. Aralarında Nakkaş Hasan Paşa gibi Enderun'da yetişip vezir pâyesi alanlar da vardı. Sarayın nakkaşlar cemaatinde bezenmesi istenen eser için yetenekli biri yoksa çarşı esnafı arasından bulunur ve ücret karşılığında çalıştırılırdı. Bayramlarda padişah, kendisi için yaptığı özel işleri getiren nakkaşı kaftan veya para vererek ödüllendirirdi. Nakkaşların tayin, maaş, terfi, çıkış gibi işlemlerinden ve yapılması istenen işin resmen ilgili sanatçıya verilmesinden hazinedarbaşı sorumluydu.

Evlîya Çelebi "esnâf-ı nakkâşân-ı musavverân" dediği nakkaşların, resim yapmanın şeriatça yasaklanması sebebiyle pîrlerinin bulunmadığını söyler ve bunların kendi zamanında dört dükkân, kırk nefer olduklarını belirterek en ünlülerinin sanatlarının

daki başarılarını mübalağalı üslûbuyla anlatır (*Seyahatnâme*, I, 610). Türk sanatı tarihinde Nigârî, Bayram b. Dervîş, Kara Memi, Şahkulu, Veli Can, Pîr Ahmed b. İskender; Osmanlı tasvir sanatının klasik üslûbunu belirleyen Nakkaş Osman, Ali Nakkaş, Hasan (Paşa), Nakşî ve Levnî yaptıkları eserler bilinen nakkaş ve müzehhipler arasında isimleri en öne çıkanlardır. XIX. yüzyıl başlarında önemini tamamen kaybeden nakkaş sınıfı, 1826 tarihli bir nizamnâme de hizmetleri olmadığından kaldırılan on ocak arasında sayılmaktadır (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 484).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 474; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 345; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Semîr Câbir), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), V, 70; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 325; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), IV, 443; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 151; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 88; Safedî, *el-Vâfi*, I, XV, 261; Âlî, *Menâkıb-ü Hünerverân*, s. 63 vd.; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Â'în-ü Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, s. 113, 114, 115; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 610; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 316, 463, 484; a.mlf., "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defteri", *TTK Belgeler*, XI (1981-86), s. 23-76; Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür* (trc. Suut Kemal Yetkin - Melahat Özgü), Ankara 1952, s. 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 vd., 29, 43, 44, 48 vd.; a.mlf., "History of Miniature Painting and Drawing", *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope - P. Ackermann), Tehran 1977, V, 1829 vd., 1838 vd.; Rifkî Melûl Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar*, Ankara 1953, s. VI, 3 vd., 56 vd., 74-75; Th. W. Arnold, "The Origins", *A Survey of Persian Art*, V, 1809 vd.; U. Monneret de Villard, "The Relations of Manihean Art to Iranian Art", a.e., V, 1820 vd.; A. K. Das, *Mughal Painting during Jahangir's Time*, Calcutta 1978, s. 28 vd., 40 vd.; Krishna Chaitanya, *A History of Indian Painting Manuscript, Moghul and Deccani Traditions*, New Delhi 1979, s. 39 vd.; J. Pedersen, *The Arabic Book*, New Jersey 1984, s. 89 vd.; Filiz Çağman, "Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i Hıref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988, s. 73-77; a.mlf., "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler", *Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri: Sanat Tarihinde Doğudan Batıya*, İstanbul 1989, s. 35-39; a.mlf., "Abdülmün'in el-Hüyî", *DİA*, I, 274; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 292; Amina Okada, *Imperial Mughal Painters* (trc. D. Dusingberre), Paris 1992, s. 11, 12, 14, 68 vd., 77 vd., 95 vd., 105 vd., 116 vd., 125 vd., 136 vd., 148 vd., 154 vd., 165 vd., 185 vd., 207 vd., 216 vd.; F. Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul 2005, s. 17 vd., 31 vd., 39 vd., 173, 174; a.mlf., "Minyatür", *DİA*, XXX, 118 vd.; Ömer Lutfi Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX (1979), s. 70; Aykut Gürçağlar, "Nakkaşhane ve Nakkaş Kavramı", *Sanatsal Mozaik*, I/8, İstanbul 1996, s. 15 vd.

NEBİ BOZKURT

NAKKÂŞ, Muhammed b. Hasan

(محمد بن حسن النقاش)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen
b. Muhammed en-Nakkâş
el-Mevsilî el-Bağdâdî
(ö. 351/962)

Tefsir, kıraat ve hadis âlimi.

266 (880) yılında Bağdat'ta dünyaya geldi ve burada yetişti. İbnü'n-Nedîm, Musul'da doğduğunu söyler. Mevâliden olup aslen Musulludur. Mesleği bina süslemeciliği olduğundan "Nakkâş" lakabı ile şöhret bulmuştur. Çok fazla seyahat eden Nakkaş gittiği yerlerde kıraat dinlemiş, hadis almıştır. Arabistan, Mısır, İran ve Mâverâ-ünnehir bölgelerini kapsayan seyahatinde gördüğü yerler arasında Mekke, Medine, Küfe, Basra, Musul, Kahire, Dimaşk, Humus, Antakya, Remle, Hulvân, Cizre, Horasan, Taberistan, Rey, Herat ve Nesâ gibi şehir ve bölgeler bulunmaktadır (Sem'ânî, V, 517). Kıraat ilmini İdrîs b. Abdülkerîm, Hasan b. Hüseyin es-Savvâf, Ahfeş ed-Dimaşki, İsmâil b. Abdullah en-Nehhâs gibi âlimlerden okumuş; kendisinden İbn Mihrân en-Nisâbü'rf, İbn Eşte, Şenebûzî, Ali b. Ca'fer es-Sâidî ve İbrâhim b. Ahmed et-Taberî kıraat öğrenmiştir (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 578-579; İbnü'l-Cezerî, II, 119-120). Hadis alanında Keccî, Muhammed b. Ali es-Sâiğ el-Mekkî, Hüseyin b. İdrîs el-Herevî, İbrâhim b. Zühayr el-Hulvânî gibi âlimlerden faydalanırken İbn Mücâhid, Ebû Ali İbn Şâzân el-Bağdâdî, Dârekutnî, İbn Şâhin, Ebû'l-Kâsım el-Hurfî ve Ebû Ahmed el-Fereday ondan hadis dinlemiştir.

Nakkâş, 3 Şevval 351'de (4 Kasım 962) Bağdat'ta "li-misli hâzâ fe'l-ya'meli'l-âmilûn" (Çalışanlar işte böyle bir kurtuluş için çalışsınlar) âyetini (es-Sâffât 37/61) üç defa yüksek sesle okuduktan sonra vefat etti ve Dârülkutn denilen yerde kendi evine defnedildi. İbnü'l-Cezerî, Nakkâş'ın evinin kitapla dolu olduğunu söyler. Fıkıhta Şâfî mezhebini benimseyen Nakkâş'ın aynı zamanda Mu'tezilî olduğu ileri sürülmüşse de (Bilgin, s. 124-128) kaynaklarda bu görüşü doğrulayacak bilgi bulunmamaktadır. Tefsirle ilgili görüşlerine daha sonraki tefsirlerin büyük bir kısmında yer verilmiş, dil yönünün güçlü olması sebebiyle kelime tahlilleri için kendisine atıfta bulunulmuş, Yâkût el-Hamevî bir şiirini nakletmiştir. Ali b. İbrâhim en-Nâcim, *Ebû Bekr en-Nakkâş ve menhecühü fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adıyla bir doktora tezi hazırla-

XVII. yüzyılın başlarına ait bir *Hamse* yazmasında nakkaşları çalışırken gösteren minyatür (London British Library, MS, Or., nr. 12208, vr. 325^a)

miştir (1405/1985, Câmîatü Ümmi'l-Kurâ külliyyetü'ş-şerîa [Mekke]).

Nakkâş'ın kiraat ve tefsir ilimlerindeki yeri hadisçiliğinden üstündür. Ancak İbnü'n-Nedîm, onun biyografisine şâz kiraat âlimleri arasında yer verir. Tefsirinde kullandığı rivayetler ve üslûbu sebebiyle çeşitli eleştiriler almış, tefsiri hakkında Hibetullah el-Lâlekâî "Şifâü's-sudûr" yerine "İş-fâü's-sudûr" (gönül törpüsü) tabirini kullanmıştır (Hatîb, II, 205). Ebû Amr ed-Dânî ise *el-Teyisir*'inde onun kiraatlerinden yararlanmış ve hakkında "makbûlü'ş-şehâde" değerlendirmesini yapmıştır. Zehebî de onun için "allâme, müfessir, şeyhül-kurrâ" ifadelerini kullanmakla birlikte Dâni'nin kanaatini naklettikten sonra, "Benim kalbim ona ısınmıyor, bana göre o it-ham altındadır" diyerek özellikle rivayet açısından güvensizliğini ortaya koymuştur (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 576). Hadis alanında da sika kabul edilmediği gibi tedlîs yaptığı, yalan söylediği ve münker rivayetler naklettiği yönünde ciddi eleştiriler almıştır. Nitekim Berkânî, Nakkâş'ın rivayet ettiği hadislerin tamamının münker olduğunu ileri sürmüştür. Talha b. Muhammed b. Ca'fer eş-Şâhid onun hadis rivayetinde yalan söylediğini ve kıssacılığın onda galip geldiğini anlatır (Hatîb, II, 205).

Eserleri. Nakkâş'ın günümüze ulaşan tek eseri *Şifâ'ü'ş-şudûr* (*fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*) adlı tefsiri olup *Şifâ'ü'ş-şudûr el-mühezzeb fi tefsiri'l-Kur'ân* ve *Kitâbü't-Tefsiri'l-kebîr* adlarıyla da zikredilmiştir. Yaklaşık 12.000 varak olduğu belirtilen kitabın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 40) ve Kur'an'ın başından Kehf sûresinin 65. âyetine kadarki kısmını ihtiva eden bir nüshasının (tanıtımı için bk. Mollaibrahimoğlu, s. 27-29) dışında dört nüshasına daha işaret edilmiştir (Zerkeşî, II, 300-301, dipnot 8; Brockelmann, I, 334; Sezgin, I, 45). Rivayet metodunun takip edildiği tefsirde yer yer İsrâiliyat'a yer verilmiş, kıssalar anlatılmış, bazan lugavî tahliller de yapılmıştır. Hatîb el-Bağdâdî bu tefsirde hiç sahih rivayet olmadığı yolunda abartılı bir bilgiye atıfta bulunur (*Târîhu Bağdâd*, II, 205). Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri şunlardır: *el-Mûzih (el-Muvazzah) fi'l-Kur'ân* ve *me'ânih, el-Mûzih fi'l-kur'ât, el-İşâre fi ğaribi'l-Kur'ân, el-Vücûh ve'n-nezâ'ir, el-Ebvâb fi'l-Kur'ân, el-Kırâ'ât bi-'ilelihâ, el-Mu'cemü'l-aşgar (es-Seb'atü'l-aşgar), el-Mu'cemü'l-evaşat, Kitâbü's-Seb'ati'l-evaşat, el-Mu'cemü'l-kebîr fi esmâ'i'l-kurrâ' ve kırâ'âtihim (el-Mu'cemü'l-ekber fi ma'rifeti'l-mukri'n,*

es-Seb'atü bi-'ilelihâ el-kebîr), Kitâbü Aĥ-bâri'l-kuşşâs, Delâ'ilü'n-nübüvve, Kitâbü'l-Menâsik, Kitâbü Fehmi'l-menâsik, Kitâbü'l-'Aql, Kitâbü Zıddi'l-'aql, Kitâbü Zemmi'l-ĥased, Kitâbü İreme zâti'l-'imâd.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 36; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 201-205; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş, *el-İknâ' fi'l-kur'âti's-seb'* (nşr. Abdülmeccid Katâmiş), Mekke 1422/2001, II, 792; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 517-518; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 146-149; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 298; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), II, 578-579; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 574-576; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, s. 9, 61-63; Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulümü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşîl v.dğr.), Beyrut 1415/1994, II, 300-301; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 119-121; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 132; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye), s. 81, 94; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 131-133; Abdüllatif b. Muhammed Riyâzîzâde, *Esmâ'ü'l-kütübi'l-mütemmim li-Keşfi'zzunûn* (nşr. Muhammed Altuncî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hancî), s. 47, 319; *Keşfü'zzunûn*, I, 28, 98, 760, 827; II, 1050, 1737, 1830, 1905, 2001; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 334; Sezgin, *GAS*, I, 45; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 124-128; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Yazma Tefsirler*, İstanbul 2002, s. 27-29.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

NAKKAŞ ALİ

(bk. ALİ b. İLYÂS ALİ).

NAKKAŞ HASAN PAŞA

(ö. 1031/1622)

Minyatür ressamlığı
ve tezhipçiliğiyle ünlü
Osmanlı veziri.

Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Enderun'da yetiştiği ve Harem-i Hümayun hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 989 (1581) yılında III. Murad dönemi nakkaşlarından Nakkaş Osman'ın yanında çalışanlar arasında idi. Daha sonra bölükbaşılığa getirildi; 1005'te (1596-97) anahtar oğlanı, 1006'da (1597-98) tülbent gulâmı olarak Harem'de görev yaptı. Hasanbeyzâde, onun Harem'de odabaşılıkla silâhdar iken kendisine isnat edilen bir cürüm dolayısıyla 1011'de (1603) kapıcıbaşılık verilerek Enderun'dan çıkarıldığını belirtir (*Târîh*, II, 738). Ardından Tophane nâzırı oldu, 1012'de (1604) yeniçeri ağalığına getirildi ve Macaristan seferinde Malkoç Ali Paşa'nın yanında yer aldı. İstanbul'a dö-

nüşünde 25 Receb 1013'te (17 Aralık 1604) Rumeli beylerbeyliğine tayin edildi, daha sonra kendisine vezâret pâyesi verildi. Rumeli beylerbeyi sıfatıyla Macaristan'da yapılan mücadelelere katıldı. I. Ahmed, Celâfi isyanlarını bastırmak için Bursa'ya gitmeyi kararlaştırdığında oradaki muhafaza görevini üstlendi (1014/1605). Derviş Paşa'nın katlini (1015/1606) ardından vezîriâzam olan Kuyucu Murad Paşa'nın İstanbul'a gelmesine kadar sadâret kaymakamlığında bulundu. Celâfilere karşı yapılan sefere katıldı. Bursa'nın Kalenderoğlu tarafından yakılması üzerine oraya gönderildi. Ulubat civarında Kalenderoğlu ile karşılaştıysa da savaşa girmedi; fakat takviye için gelen kuvvetler Kalenderoğlu tarafından yenildi (1016/1607). Muhtemelen bu sebeple Rumeli beylerbeyliği görevini bıraktı ve emekliliğini istedi; ancak kubbe vezirliği sürdü. Beşinci vezir konumunda iken 17 Şâban 1018'de (15 Kasım 1609) Budin beylerbeyliğine tayin edildi. Daha sonra İstanbul'a döndüğünde yine kubbe vezirliği yaptı. Topçular Kâtibi onun Şevval 1022'de (Kasım 1613) yeniden Budin beylerbeyi olduğunu yazar. II. Osman döneminde dördüncü vezirliğe, ardından üçüncü vezirliğe yükseltildi. Ramazan 1031'de (Temmuz 1622) vefat etti. Klasik tarzdaki türbesi Eyüp'tedir (bk. NAKKAŞ HASAN PAŞA TÜRBESİ). Nakkaş Hasan Paşa'nın Beylerbeyi sahilinde bir yalısının bulunduğu ve bu sahildeki burunlardan birine Nakkaş Burnu dendiği bilinir; bugün de Beylerbeyi sirtlarındaki tepelerden biri Nakkaştepe adıyla anılmaktadır. Evliya Çelebi ise Nakkaş Paşa'nın Ortaköy'de yalısı ve Kuzguncuk'ta bir bahçesi olduğunu yazar (*Seyahatnâme*, I, 451, 469).

Nakkaş Hasan Paşa'nın tasvir yapmadaki becerisinden ilk bahseden kişi saray şeh-nâmecisi Tâlikizâde Mehmed Subhî'dir. Tâlikizâde, III. Mehmed'in bizzat çıktığı Eğri

Nakkaş Hasan'ı Tâlikizâde Mehmed Subhî ve bir hattatla birlikte çalışırken tasvir eden bir minyatür (*Şehnâme-i Mehmed-i Sâlis*, TSMK, Hazine, nr. 1609, vr. 74")

